

Nyárádi Mihály néprajzkutató portréja

SOLTÉSZNÉ PADÁR ILONA:

Nyárády Mihály a magyar néprajztudományak éppúgy egy különös sorsú és nagy tehetségű tudósa, mint ahogy szülőföldjének értékes egyénisége volt. Már az életrajza is mesébe illő, amolyan 20. századi jószágos varázsló, aki a népi műveltség kincseiből az igazi gyöngyszemeket ki tudta válogatni, a történelem hullámverése közepette. Származása szerint is rendhagyó volt. Kisnemes, mint annyian a rétközi falvak ősi lakosai közül, de mindössze 36 holdnyi apai vagyonnal. Ezzel másutt talán egy jobbmodú parasztgazdának számított volna, de ezen a tájon még a múlt század végén is olyan kevés volt a szántóföld, hogy — Nyárády Mihály megállapítását idézzem — a falvaknak csupán harmadát tudták művelni. A többit a víz uralta, így annak kincsét: a halat, nádat és egyéb haszonvételeket gyűjtögettek össze a rétköziek. Így hát a 36 holddal is nemes ember volt Nyárády Bertalan, mégha öt gyermek várta is az örökséget, de magukat módosabbaknak tudták! Igaz, a sors különös fordulata révén ez a birtok megsokszorozódott, de ez már egy másik történet.

Nyárády Mihály 1889. október 1-jén született Ramocsházán. Innen azonban még gyermekként átköltözött Kékre, mivel szülei hamar elhaltak, és a gyermekek nevelését az anyai nagyszülők vállalták. Az egyik gyermektelen anyai nagybátyjuk pedig rájuk hagyta a vagyont. Így lett Nyárády Mihály felnőtt korára 176 holdas „kéki földesúr”, akiről még Móricz Zsigmond is megemlékezett egy novellájában; igaz, nem elsősorban vagyonszáma, hanem színes egyénisége, gazdag tudása miatt.

A gyermekeket nagyanyjuk taníttatni akarja. A legokosabbnak mutatkozó Mihályt így előbb a beregszászi gimnáziumba járatják, ahonnan ő az érettségi után a jogra jelentkezett. Erről önéletrajzában úgy nyilatkozott, hogy nagyszülei jószándékúak voltak ugyan, de a pályaválasztásához útmutatást nemigen tudtak adni, hát ezért iratkozott be a jogi egyetemre. Debrecenben és Kolozsvárott tanult, de levizsgázni csak jóval később tudott, doktorátusát 1928-ban a fővárosban kapta meg. Az történt hogy tanulmányait félbe kellett szakítania, mert a megözvegyült nagyanyja hazaparancsolta őt gazdálkodni.

Hogy milyen eredményes gazda volt? Erről mindjárt lehetnek elképzeléseink, ha arra gondolunk, hogy az immár 215 kh földjét kísérleti telepnek tekintette. A szakirodalmat ismerve, a Nyírségben és Rétközben végbemenő természetföldrajzi és gazdasági változásokat figyelembe véve ő is csatlakozott azokhoz, akiknek meggyőződése szerint területün-

kön is új termelési kultúrát kell kidolgozni. Elsősorban a burgonyatermesztésre, majd a kalászosokra, gyümölcsösökre terelődött a figyelem.

Am a kísérletezés korában az új kezdeményezések vajmi kevés hásszal jártak. Egyébként a kéki földesurat más is érdekelte! Rendkívüli módon vonzódott az itt élő parasztsághoz, igyekezett gazdálkodási szokásaikat feltárni és életmódjukat megismerni. Ez annál figyelemre méltóbb, mert ő más indíttatást kapott, őt más pályára nevelték, mégsem tartott kapcsolatot a vele egy társadalmi rangban lévő vagy közel álló megyebeli urakkal. Így eshetett meg, hogy baráti körét inkább a megyei értelmiségből verbuválta, elsősorban a Kiss Lajos múzeumigazgató köré csoportosulókhöz vonzódott. Nem volt Kiss Lajosnak tanítványa, hiszen szinte egyből teljesen kész néprajzsként jelent meg a nyilvánosság előtt, munkájukat is békésen egymás mellé rendelték, sőt Nyárády volt talán Kiss Lajos egyes számú segítője a Régi Rétköz anyagának összegyűjtésében.

Hogy Nyárády Mihályt is a néprajztudomány művelői közé sorolhatjuk, azt elsősorban Györffy Istvánnak köszönhetjük. Egy ízben Györffy István, a már neves professzor meglátogatta a Jósza András Múzeumot, s az általa igen tisztelt Kiss Lajost. Egy kis kirándulást tettek és felkeresték Kéken Nyárády Mihályt. Ezt az életrajzában is megemlítette, mivel végső soron ez a kérdés adott kezébe tollat. 1922-t írtak ekkor. Nyárády Mihály még ebben az évben elkészíti és 1924-ben kezébe veheti első tudományos publikációját. Elsősorban a tárgyi néprajz, az anyagi kultúra vonzotta, de más tudományágakban is hallatlan nagy tájékozottsága volt, amit részben olvasottsága, részben kutatási, gyűjtési módszere és nem utolsósorban a levéltári forrásokban való elmélyedése magyaráz.

Am még mindig elsősorban gazdálkodó, továbbá három gyermek édesapja. Ráadásul külön földesúr. Különbségét az a nagy világrengető esemény tette természetessé, ami megváltoztatta az egész nép életét, vagyis a második világháború és az azt követő alakulás.

A felszabadulás után Nyárády Mihály földjét elveszik. Maga ezt nem bánja, sőt a földosztást helyesli. A volt parasztjai, munkásai 12 holdat visszaszavaznak számára, hogy legyen miből élnie. Majd később, különösen 1947-et követően mindazokra, akik Nyárády Mihályhoz hasonló társadalmi helyzetben éltek, szigorú idők következtek. Nyárády Mihályt ezt szinte nem akarta tudomásul venni. Nem zavarta, hogy szűkösebb anyagi körülmények közé került, mert végre azt csinálhatta, amit szeretett. Egyébként azon kevesek egyike volt, akit töröltek a kuláklistán. Ugyanakkor megbízták a Szabadművelődési Tanács titkári teendőinek ellátásával. Később, Kiss Lajos nyugdíjazása után a múzeum tiszteletdíjas (azaz részfoglalkozású) „múzeumőr”-e (muzeológusa), 1951-től pedig tiszteletdíjas múzeumvezető lett. Fizetés helyett csak szerény tiszteletdíjat kapott. Gyarapította a gyűjteményt, leltározta, rendezte és őrizte, de még így is marad ideje tanulmányok készítésére!

Először 1948-ban figyelt fel rá a szakma élvonala. Akkor bírálták el az 1848-as emlékek országos gyűjtésének eredményeit. Nyárády Mihály, mint a szabolcs-szatmári gyűjtés vezetője és fáradhatatlan munkása kiemelkedő teljesítményt nyújtott. Ezért miniszteri dicséretben részesült. Az elismerés, ha nem is túl gyakorta, de mindig adott számára

erőt, hiszen akkorra néhány dolgozata a tudományegyetemek néprajzi tanszékén már kötelező olvasmány volt.

Ismerte és kapcsolatot tartott vele *Ortutay Gyula*, aki első mese-gyűjtéseit éppen Szabolcsban készítette.¹ *Tálas István* nagyra értékelte Nyárády Mihály néprajzi munkásságát. Ő volt az, aki első ízben e szabolcsi néprajzkutató tanulmányait a leendő néprajzosok figyelmébe ajánlotta. Itthon, a Jósa András Múzeumban pedig Kiss Lajos után Balogh István és Erdész Sándor voltak munkatársai.

Milyen ember volt Nyárády Mihály?

Azok, akik ismerték személyesen, már mindannyian „Miska bácsi”-nak szólították. A múzeum régi dolgozói pedig „igazgató úr”-nak, pedig soha nem volt az. A részfoglalkozású „múzeumvezető” tiszte után csak 1957-ben kapott igazi „muzeológus” kinevezést és az azzal járó 100 százalékos fizetést, pedig korábban, éppen a legnehezebb időszakban egyedül ő állt helyt. Vitathatatlanul neki köszönhető, hogy egyáltalán fennmaradt, majd gyarapodott is a múzeum anyaga.

Nyárády Mihály alacsony, kistermetű ember volt, mégis, ennek ellenére, egy-egy összefüggésen, baráti találkozón azonnal központba került. Pedig hát szerény, csendes ember volt, ám égő, nagy barna szemei annyi érdeklődést és melegséget sugároztak, hogy szinte vonzotta az embereket. Beszéde közvetlen, barátságos. Szavai, bármilyen téma került felszínre, rengeteg hasznos néprajzi információt hordoztak, még idős korában is.

1966-ban vonult nyugdíjba. Tehát 77 éves koráig volt aktív dolgozó, de az öregségét még ezután sem vette komolyan. Felesége halála után is rendszeresen járt be a múzeumba és levéltárba, igaz, egyre fogyó erővel és egészséggel. Ekkor még néprajzi gyűjtőként — pl. Lacza Mihály nagy mesemondó életrajzi adatainak összegyűjtése érdekében — feltűnt egy-egy községben, továbbá sokat olvasott, szaktudással segítette a kezdő néprajzosokat, egészen a 70-es évek közepéig. Aztán már csak két téma vonzotta, egyik „A nyíregyházi bokortanyák betelepülésének története a XVIII. század második felében” című dolgozat, a másik a Vízügyi Igazgatóságtól kapott múzeumszervezési megbízás, de sajnos, egyiket sem tudta befejezni. Még a kórházban is dolgozni próbált. De az emlékezőtehetsége már nem volt a régi, újabb információkhoz pedig itthon nem juthatott. 1979-ben, a 90. születésnapja alkalmából a múzeum külön füzetben köszöntötte,² ám az itteni ünnepségre már nem mert a fővárosból hazautazni. Egy évvel később, 1980. augusztus 12-én, gondviselő lányánál, dr. Tima Tiborné Nyárády Erzsébetnél fejezte be életét.

Nyárády Mihály meglehetősen nagy számú dolgozatai közül csupán néhányra hívnám fel a figyelmet, amelyekből talán kitűnik, hogy milyen sokoldalú kutató volt.

1 Ortutay Gyula: Nyíri és rétközi parasztmesék. Gyoma, 1935.; Ortutay Gyula: Fedics Mihály mesél (ÜMNGy I.). Bp. 1940.

2 Nyárády Mihály 90 éves. (Szerk: Németh Péter.) Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek. Nyíregyháza, 1979.

Mindmáig hézagpótlónak, alapműnek számít az, amit a Nyírség nemesházairól írt.³ Tudnunk kell, hogy a nagy építészeti áramlatok legfeljebb a templomépítészetben, később egy-egy kastélynál figyelhetők meg, de a nagyszámú nemesség zöme nem tudott ilyen nemesebb anyagokból házakat építeni. Nyárády Mihály viszont meg tudta állapítani, hogy melyek az ősi háztípus elemei, miben gazdagodott a nemesek lakóhelye, mi a különbség a kúriák és a derékházak, illetve a kastélyok között. Ezzel szinte be is fejezte a kisnemesekhez való kötődést. Valójában, minden egyszerűsége ellenére, soha nem tagadhatta nemesi mivoltát, de ez inkább lelke és tudása nemességéből táplálkozott.

Már az első dolgozatai közül híressé vált az, amelyik az őszi rozsvetéséről szól.⁴ Aztán szinte valamennyi nem őshonos, de közkedveltté váló kultúráról írt. Mint megtudhatjuk, a *rakamazi krumpli* elterjedése e községnek — amelyik a 18. századi sváb betelepítésekkel újjáalakult és az ún. kamarai tulajdonba került — a felemelkedéséhez nagyban hozzájárult, már csak azért is, mert akkoriban jó vetőgumóhoz sokkal nehezebb volt hozzájutni.⁵

Írt Nyárády Mihály a kukoricáról, a dohányról, ám a végkövetkeztetés, amely munkáiból ehhez a témakörhöz kapcsolható, így a „Gazdálkodás a szabolcsi tőzegtalajon”⁶ és a már említettek közül az vonható le, hogy megváltoztak a hagyományos paraszti gazdálkodás kutatási feltételei. Eppen ezért különös szerencse részünkre az, hogy írt például a Rétköz és a Nyírség halászatáról, földműveléséről, néhány azóta kihalt népi mesterségről, ősfoglalkozásról, így a pákászokról; megtudjuk tőle, hogyan hasznosították a már alig hallott sokféle halat étkezésre, takarmányozásra, trágyázásra; ezenkívül a vizek lecsapolását követően hogyan telepítettek ide új növényeket és hogyan változtak itt a táplálkozási szokások. Elmondható róla, hogy az élet egészét figyelte, noha szándéka szerint csak egy meghatározott szempontot akart kifejteni. Szerencsére, ahogy erről Erdész Sándor szól, gyűjtései olyan bőbeszédűek, hogy szinte atmoszféra-teremtő hatású még a mostani olvasása is, ráadásul következetessége révén, szinte már az adatgyűjtései is tanulmány-szintűek. Már pedig egy-egy út során minden szokatlan, vagy éppen jellemző adat felhívta magára a kutató figyelmét. Így kerülhetett sor arra, külső biztatásra, hogy a népviseletről, a népi építészetéről is írjon.

Megállapította, hogy az ajakiak sajátos viselete a palóc és a nyírségi viselet keveredésével jött létre, s ezáltal egyéni jegyeket hordoz.⁷

Nyárády Mihály szakirodalmi munkássága zömmel a népi építészeti gazdálkodás és az állattartás témaköreikhez kapcsolódik. De ezenkívül,

3 Nyárády Mihály: A Nyírség nemesházai. = Néprajzi Értesítő 1935. 46—58.

4 Nyárády Mihály: Az őszi rozsvetése Ramocsaházán. = Néprajzi Értesítő 1930. 84—99.

5 Nyárády Mihály: A burgonya szerepe egy Szabolcs-Szatmár megyei község (Rakamaz) életében. = Szabolcs-Szatmári Szemle. 1956. 1—4. sz. 97—111.

6 Nyárády Mihály: Gazdálkodás a szabolcsi tőzegtalajon. = Vármegyei Szociográfia IV. Szabolcs Vármegye. Bp. 1939. 65—77.

7 Nyárády Mihály: Az ajaki népviselet. = A Jósa András Múzeum Évkönyve IV—V. (1962) 141—194.

mint láttuk, érdekelte őt a népviselet, a népművészet, sőt, a földműveléshez, állattartáshoz fűződő szokások, hagyományok is.

Azonban ennek a szelíd, szorgalmas néprajzosnak van egy sajátos kutatói magatartása is. Ugyanis erkölcsisége csak az igaz, hiteles kutatót ismeri el; lázadozik az ellen, aki olyan hibát követ el, ami felületeségből, kellő elmélyedés hiányából, netán politikai célzatból származik. Ez magyarázza azt, hogy ilyenkor írása indulatossá vált. A tévedőt ízekre szedte, hibáit keményen fejére olvasta, és ő, a „mezei jogász”, ahogy olykor a maga érdemeit csökkenteni akarta, a szakirodalom ismeretének, a források biztos kezelésének fegyverzetében oktatta ki a hivatását rosszul gyakorlókat. Ilyen indíttatású a szatmárcsekei fejfákról szóló dolgozata, vagy a nyíregyházi ólaskertekről szóló kiigazítása, melyeket névre adresszált.⁸ Akadt, akinek szóban tolmácsolta véleményét, de bármilyen hevesen bírálta a kollégákat, megsértődni senki nem mert, nem is tudott, mert Nyárády Mihály a szakmában, a tényekben soha nem tévedett.

* * *

Ha a helyét akarnám kijelölni a néprajztudományban, nehéz helyzetben lennék. Mégis meg kell próbálni ezt, mert a nehézséget nem ő adja, hanem e tudománynak napjainkban megfigyelhető változásai. Nyárády Mihály ugyanis ahhoz az első tudós-társasághoz tartozott, akik — noha Magyarországon talán kissé késve is — az utolsó pillanatban kezdtek hozzá az ősi — néhol még a feudalizmus kezdetéig visszamutató — paraszti kultúra megmentéséhez.

Ez a sokágú tudomány sokféle munkát igényelt (tárgyi, szellemi néprajz), ma már nem ez a legfontosabb feladat. De a század legjobb magyar ethnográfusainak ezeket kellett összegyűjtenie. Ma már gondolkodhatunk azon, hogy milyen hagyományokat kell feldolgoznunk és ápolnunk, milyen változások történtek nemcsak a falvakban s a parasztságban, hanem a magyar nemzet egészének kultúrájában. Van-e olyan ága a tudománynak, mely segítségünkre siet, avagy képes ennek a feladatnak megfelelni újból a néprajz?

Elmondhatjuk, hogy néprajzi értékeink megmentése terén Nyárády Mihály kitűnő eredményeket ért el; ő megyénk, Szabolcs-Szatmár egyik legjobb munkása, választott tudományának országos hírű és rangú tudósa, aki eredményeivel a legjobbak között tartható számon.

8 Nyárády Mihály: A szatmárcsekei református temető fejfái. = A Jósa András Múzeum Évkönyve III. (1960) 193—218.; Nyárády Mihály: Voltak-e ólaskertek Nyíregyházán? = Nyárády Mihály 90 éves i. m. 21—26.

